

УДК 330.828+330.837

О.Б. Кондрат,
аспірант кафедри історії та терії господарства,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ С. М. БУЛГАКОВА

Анотація. У статті проаналізовано зміни в науковій думці С.М. Булгакова протягом творчого шляху вченого. Визначено поворотні моменти в його світогляді та фактори впливу, що призвели до них.

Ключові слова: науковий світогляд, легальний марксизм, філософія господарства, християнський соціалізм, гедоністичний соціалізм, атеїстичний соціалізм.

Аннотація. В статье анализируются перемены в научной мысли С.Н. Булгакова на протяжении его творческого пути. Определены поворотные моменты в мировоззрении ученого, а также факторы повлиявшие на них.

Ключевые слова: научное мировоззрение, легальный марксизм, философия хозяйства, христианский социализм, гедонистический социализм, атеистический социализм.

Abstract. The article analyzes the changes in scientific thought S.M. Bulgakov for creative ways scientist. Defined moments change his outlook and fatory influence that led to them .

Keywords: scientific worldview, legal Marxism, philosophy of the economy, Christian socialism, socialism hedonistic, atheistic socialism.

Постановка проблеми. Постать С.М. Булгакова викликає великий інтерес як філософів і соціологів, так і економістів. Творчість видатного економіста, філософа і богослова Сергія Миколайовича Булгакова дуже непростя для розуміння. Його погляди і напрям наукової думки не раз зазнавали змін, але напружені творчі пошуки С. Булгакова мали свою внутрішню логіку. Ми спробуємо, нехай пунктиром, позначити основну траєкторію булгаківської думки і показати, що всі його "періоди" об'єднує одна ідея.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш ґрунтовні дослідження творчого шляху С.М. Булгакова належать М.В. Сомін [11], В.В.Сапову й А.Ф. Філіпову [10], Вагомий внесок у дослідження наукової спадщини вченого зроблено українськими вченими В.Д.Базилевичем [1], Т.В.Гайдай [1], І.В.Назаровим [1] тощо. Важливими є також оцінки його теорії сучасниками, зокрема В. С. Сперанським [12].

Невирішені частини проблеми. Українськими та зарубіжними вченими висвітлюються різноманітні проблеми економічної науки, підняті С.Булгаковим. Питання його методології, філософського погляду на господарство, біографія вченого, особливості етапів його творчого шляху тощо. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, проблема еволюції наукового світогляду вченого та факторів, що впливали на його зміну залишається недостатньо вивченою.

Метою дослідження є вивчення еволюції наукового світогляду С.М.Булгакова протягом його творчого шляху та аналіз факторів, що впливали на зміну наукових поглядів вченого щодо суспільно-господарських процесів...

Основні результати дослідження. С.М. Булгакову, як й іншими представникам вітчизняної економічної думки на межі XIX-XX століть були притаманні універсалізм в підході до аналізу економічних явищ, інтерес до проблеми суспільного ідеалу, соціальна спрямованість економічних досліджень, нарешті, спроби перейти до нової економічної науки, адекватної цьому ідеалу, що найяскравішим чином проявилось у його спадщині. Для нього також характерною була і захопленість марксизмом, і досить швидкий і природний відхід від нього, нарешті, активна участь у громадській та педагогічній діяльності.

С.М. Булгаков народився 28 липня 1871 року в м. Лівни Орловської губернії, у багатодітній сім'ї священника. Життя у невеликому, провінційному місті, відвідування церковних служб справили колосальний вплив на формування особистості і світогляду С. Булгакова. «Я народився й виріс під церковним кровом, і це назавжди визначило мою природу» [2, с.10].

Необхідно, також, брати до уваги релігійне виховання отримане в сім'ї. «Приблизно до 12-13 років – пише С. Булгаков - я був вірним сином Церкви, по народженню й вихованню, навчався в духовній школі, спершу в духовному училищі чотирьохкласному) в рідному місті Лівнах, а потім в Орловській духовній семінарії (три роки)» [2, с.65]. Проте в 14-15 років у С.М. Булгакова, за його словами, настає «релігійна криза», що призвела до втрати віри приблизно до 30 років.

У 1888 році залишивши Орловську семінарію, С. Булгаков два роки навчався в Єлецькій гімназії, а після закінчення її, восени 1890 р. вступив на юридичний факультет Московського університету, де вивчає політекономію, й де відбувається його знайомство з марксизмом, під знаком твердої прихильності якому й пройшов початок наукової діяльності вченого. У цьому немає нічого дивного і незвичайного, адже наприкінці XIX століття марксизм разом з позитивізмом були найбільш поширеними філософськими течіями як в академічному, університетському середовищі, так і серед широкого загалу. У розумінні суспільства марксизм панував майже безроздільно, оскільки у відповідності з духом часу нове покоління мислителів вірило в можливість і необхідність вирішення суспільних проблем строго науковим чином.

Свою першу книгу: «Ринки при капіталістичному виробництві», написану з марксистських позицій, С.М. Булгаков публікує в 1897 р. Учений виявився серед тих численних молодих інтелігентів, яких зачарувала спроба марксизму чітко визначити причини недосконалості суспільства і людини й виявити рятівні засоби для викоринення несправедливості та побудови суспільства загального добробуту.

Після завершення університету він отримує направлення для наукового стажування в Німеччині (1898-1900 рр.). Два роки перебування тут зіграли істотну роль у формуванні світогляду й наукової думки С.Булгакова. Глибоке вивчення німецької філософії, захоплення Кантом, його критицизмом і світоглядом Шеллінга, накладають відбиток на філософську думку вченого, що можна простежити впродовж усієї його творчості.

Знайомство з найбільшими представниками німецької соціалдемократії: К. Каутським, А. Бебелем, К. Лібкнехтом та іншими, за рекомендацією Г.В. Плеханова, згадує Булгаков, призвело до того, що «почалися швидкі розчарування, мій світогляд почав тріщати по швам. В результаті, коли я повернувся на батьківщину, щоб зайняти, нарешті, бажану професуру «політичної економії», я був у стані повної резиньяції, в якій почав скромно й невпевнено, а згодом все переможніше став звучати голос релігійної віри» [2, с.67].

Останнє породило необхідність критичного перегляду ідеалів С.Булгакова, й обґрунтування відходу від колишніх філософських і соціальних позицій починаючи перебудову свого світогляду від самого фундаменту. «Кожну проблему він вивчав від основ, прагнучи осягнути, як вона встановлювалась та розв'язувалась до нього. Якщо це вирішення його не вдовольняло, то він докладав усі зусилля своєї думки й духу, щоб знайти творчі шляхи її вирішення у світлі свого нового світогляду», згадує монахиня Олена у своїх спогадах про вченого [5, с.191].

Однак уже в самому марксистському світогляді Булгакова містилися елементи, які говорили про його самобутній філософський «характер» і робили його незвичайним представником марксистської школи. Перш за все, це виражалося в його незадоволеності уявленням про людину, що панувало в ортодоксальному марксизмі.

Слід, назвати ще одну суттєву обставину, що зіграла свою роль в еволюції наукової думки С. М. Булгакова, а саме його спілкування з Л.М.Толстим. Вплив Л.М.Толстого на Булгакова носив скоріше «негативістський» характер: воно сприяло руйнуванню його старих поглядів, але не сприяло формуванню нових. «Схема» відносини Булгакова до Л.М.Толстого добре проглядається в наступному епізоді. В останню свою зустріч з Толстим в Гаспрі в 1902 р., згадував С.М. Булгаков, «я мав необережність висловити свої почуття до Сікстині, і однієї цієї згадки було достатньо щоб викликати напад богохульної злоби, що межує з одержимістю.» І він шукає це нових блюзнірських слів, важко було бути присутнім при цих судамах духу» [2, с.109].

Цей епізод описує не тільки «схему» впливу Л. Толстого на Булгакова, але й «схему» його духовної еволюції взагалі: заперечення - осмислення - часткове

визнання.

Відхід Булгакова від марксизму почався, по суті, ще з його праці «Капіталізм і землеробство» (1900), яка була задумана як підтвердження марксистської тези про концентрацію виробництва стосовно сільського господарства. Але вона привела автора до протилежного висновку і, більше того, спонукала поставити під сумнів не тільки деякі прогнози марксизму щодо тенденції соціального розвитку, а й принципи пізнання, що лежать в основі цих прогнозів. «Помилка Маркса послужить нам застереженням. Вона пояснюється не тим, що йому не вистачало розуму – він у нього був геніальний, – і не тим, що йому не вистачало знань – він належить до учених економістів не тільки свого, але і всіх часів, – вона пояснюється загальними соціально-філософськими поглядами Маркса, його переосновкою дієвості злібностей і значення соціальної науки, кордонів соціального пізнання. Він вважав можливим міряти і зумовлювати майбутнє по минулому й сучасному, тим часом кожна епоха приносить нові факти і нові сили історичного розвитку – творчості історії не бракує. Тому всякий прогноз щодо майбутнього, заснований на цих даних, неминуче є помилковим. Строгий вчений бере тут на себе роль пророка чи віщуна, залишаючи твердий ґрунт фактів.» [6, с. 457-458].

Після повернення з Німеччини означені тенденції призводять до виходу в пресі одночасно двох статей: «Іван Карамзів як філософський тип» і «Душевна драма Герцена», які виходять у світ в 1902 р. в журналі «Питання філософії та психології» [5, с. 192].

У період перебування в Києві (1901-1906), С.М. Булгаков був обраний ординарним професором політичної економії Київського політехнічного інституту та приват-доцентом Київського університету. В цей час він, разом з М.А. Бердяєвим, редагує журнал «Новий шлях» та видає працю «Від марксизму до ідеалізму», де вчення Маркса перевіряє вченням Канта, а віру в наукову теорію прогресу – вірою в Христа. Разом із поверненням до християнства до нього приходять слава і популярність, як до одного з провідних публіцистів країни, яку йому приносить серія лекцій про А.П. Чехова і ряд статей, які згодом увійшли до збірника «Тихі думи».

Після переїзду до Москви, у 1906 р., він керує кафедрою в Комерційному інституті, де читає курси лекцій «Історія соціальних вчень XIX століття» та «Історія економічних вчень», які не втратили свого наукового значення і донині. Що згодом стало поштовхом до видання праць «Нариси з історії економічних вчень» (1913) та «Історія економічних і соціальних вчень» (1918).

У 1906 р. виходить його програмна стаття «Невідкладна задача», в якій ним яскраво висвітлена думка про необхідність взаємозв'язку духовно-культурної та соціально-економічної сфер суспільства. Бажаючи від слів перейти до справи, Булгаков пропонує організувати партію «Союз християнської політики» для реалізації в житті ідеї соціального християнства.

Крім того, в тій же статті Булгаковим намічена дуже змістовна концепція «трьох соціалізмів». Справа в тому, що соціалізм сам по собі, як спосіб виробництва і розподілу, – лише абстракція. Реально ж він завжди «обростає» ідеологією, яка, що істотно, може бути до протилежності різною, але при цьому визначає образ соціального ладу. В залежності від цієї ідеології Булгаков буде трикутник соціалізмів, виділяючи:

- «матеріалістичний» або «гедоністичний» соціалізм;
- «атеїстичний соціалізм»;
- «християнський соціалізм».

Суть гедоністичного соціалізму – за С.Булгаковим – полягає в прагненні безбідно, благополучно прожити на землі, для чого необхідною є експлуатація переваг усуспільнення виробництва. Розвитком цієї ідеології є атеїстичний соціалізм, який заперечує Бога і прагне побудувати «рай» на землі, в якому місце Бога заступає людина.

Протилежним йому є християнський соціалізм, який розглядається як проекція християнської любові на соціально-економічну сферу. Християнство ж визначається як універсальна істина, яка охоплює всі сфери людської діяльності, у тому числі й соціальну.

Здавалося б, християнський соціалізм і є той моральний ідеал, у порівнянні з яким можуть бути оцінені всі конкретні феномени господарської діяльності. Однак, у тому ж 1906 р. в статті «Християнство та соціальні питання» Булгаков змінює свої погляди. Він стверджує, що справжнє християнство повинно бути асоціальним. І доводить це тим, що першохристиянству, на його думку, було цілком чужим вирішення соціальних питань.

Відомий російський дослідник наукової спадщини С.М. Булгакова – М.В. Сомін – припускає, що справа полягає в наступному. У 1906 р. Булгаков починає зазнавати духовного перевороту, в результаті якого він відходить від революційних ідей і повертається до Церкви. Слід підкреслити важливість цього моменту, бо раніше Булгаков, залишаючись щирим християнином, стояв осторонь позицій офіційної Церкви, різко її критикуючи [11].

Загалом, період 1906-1911 рр. для Булгакова – час переосмислення старого в світлі нової точки зору. Модифікується і його теорія «трьох соціалізмів». Першу вершину трикутника становить соціалізм «в прикладному сенсі слова», тобто чисто економічний лад. Другу вершину трикутника займає сучасний йому матеріалістичний соціалізм, що носить богоборчий характер, а третю – християнський соціалізм.

Слід зазначити, що концепція «християнського соціалізму» в цей час істотно захоплює С.М. Булгакова, підтвердженням чому служить цілий ряд його праць цього періоду таких як: «Карл Маркс як релігійний тип» (1906), «Первохристиянство та новітній соціалізм» (1909), «Апокаліптика і соціалізм» (1910), «Християнство і соціалізм» (1917) та ін.

Тісно пов'язуючи соціалізм з християнством, С. Булгаков знаходить у ньому вираз багатьох християнських ідей, і тому «практичний соціалізм» (як писав він у роботі «Два града», що вийшла в 1911 р.) повинен являти собою «лише засіб для здійснення вимог християнської етики» [3, с. 257]. Як і соціалізм, християнство спрямоване в майбутнє, стверджує ідею рівноцінності людей, високої гідності особистості, ідею рівності й братерства, вимогу загальної й вищої справедливості.

Основна думка концепції «християнського соціалізму», що утверджувалась С.М. Булгаковим, полягає в тому, що між християнством і соціалізмом може і повинно існувати позитивне співвідношення. Для християнства, на думку С.М. Булгакова, соціалізм може і повинен бути формою його соціального буття: «соціалізм ... є лише засіб для здійснення вимог християнської етики» [3, с. 199]. У цьому суть булгаківського «християнського соціалізму»: не самодостатня економіка, не побудова земного раю є його цілями; християнський соціалізм – це соціальна форма християнства.

Повертаючись до цієї теми у 1931 - 1933 роках С.Булгаков пише велику статтю - «Душа соціалізму» і публікує її частинами. У ній погляди вченого на соціалізм викладені в найбільш повній і систематичній формі. Розглядаючи його, по-перше, як «тіло» - соціально-економічний рух і, по-друге, як «душу» - світогляд. «Соціалізм не є тільки соціально-економічним рухом, хоча в ньому він і має свій безпосередній вираз, він є і світогляд або, точніше, життєвідчуття, в якому виявляються різні сторони людської особистості. Можна сказати, що соціалізм має не тільки своє історичне тіло, але і душу, і дух, і в цьому сенсі він набуває для своїх adeptів значення сурогату релігії, як цілісного, не лише теоретичного, а й практичного світогляду» [4, с. 120]. Під «тілом» соціалізму С.Булгаков розуміє «соціальне питання» і відносить до нього не тільки класові протиріччя, безробіття, комунізм і диктатуру пролетаріату, але і засилля банків («банократію»), індустріалізацію, промислові та фінансові кризи, в результаті яких «все людство, в більшій чи меншій мірі вбирається в соціалістичні одягу, стає соціалістичним мурашником, і ніби не бачиться сили зупинити його поширення» [4, с. 122].

Як безпартійного «християнського соціаліста», у 1907 р., його обирають депутатом в другу Державну Думу від Орловської губернії. Порівнюючи діяльність Першої та Другої Дум, С.М. Булгаков пише: «Промайнула Перша Державна Дума: вона блиснула своїми талантами, але виявила повну відсутність державного розуму, і особливі волі й достоїнства...» [2, с. 78]. Вся безперспективна і нездорова атмосфера Державної Думи потрясла С. Булгакова і зруйнувала остаточно його колишній інтерес до політичної й громадської діяльності.

Останні передвоєнні роки С.М. Булгакова були заповнені особливо інтенсивною науковою та публіцистичною діяльністю. В цей час в його творчості простежується переважання питань релігії, філософії, суспільного життя. Статті цього періоду згодом склали двотомник «Два града» (1911). В даній праці проблеми економічної, соціальної та культурної сфер життя не тільки отримують нове висвітлення, але й ґрунтуються на новому фундаменті, який визначається свідомістю людини майбутнього перед Лицем Живого Бога.

Однією з найбільш великих й ґрунтовних його робіт, що написана частково з позицій інституціоналізму, і в той же час останньою в області політичної економії є «Філософія господарства» (1912), яка була захищена С. Булгаковим як докторська дисертація з політекономії в Богословській аудиторії Московського університету. Подальші його роботи вже носили суто філософський і богословський характер.

У «Філософії господарства» С. Булгаков, з одного боку, підвів підсумок першого етапу свого ідейного шляху, а з іншого, зробив першу спробу систематизованого викладу свого релігійно-філософського світогляду, де відобразив і соціальну філософію, і перший нарис софіології, і своє бачення місця господарської системи, і власне свою концепцію господарства.

Економічний доробок С.М. Булгакова вводить у велике коло проблем: від історії господарства та економічних уявлень давнини до перспективи господарського розвитку суспільства, від змісту господарства і ролі в ньому творчої особистості, до характеристики політичної економії.

У 1915 р. в рецензії на «Філософію господарства» (1912) В.Сперанський писав: «Професору Сергію Миколайовичу Булгакову належить, поза сумнівом, єдине в своєму роді місце серед російських вчених-економістів. Далеко не замикаючись у формальні рамки своєї основної спеціальності і не гіршаючи в той же час поверхневим дилетантизмом, він прагне до створення цілісного релігійно-економічного світогляду. Він хоче відкрити людству не тільки нову землю матеріального благоденства, а й нове небо радісного релігійного соціопоглядання» [12, с. 3].

Мова йшла про те, щоб підпорядкувати політичну економію етичним принципам християнства, що передбачало не тільки радикальне переосмислення існуючих економічних теорій, але і відмову від панівної економічної філософії в цілому як системи уявлень, стрижнем якої є підпорядкованість всіх відносин зростанню матеріального багатства. Тому він вимагав відмови від них як мають загальну філософську базу-матеріалізм і позитивізм, яка проявлялась у розгляді господарської діяльності людини та праці виключно крізь призму створюваних ним матеріальних благ. Саме ця обставина виявилась для Булгакова вирішальною, незважаючи на методологічні відмінності між австрійською школою і маржиналізмом в цілому, що базувалася на принципі методологічного індивідуалізму, і марксистської політекономії з її методологічним холізмом і класовим підходом.

Майже одночасно з «Філософією господарства» С. Булгаков пише короткий нарис «Народне господарство і релігійна особистість». Де ставить проблему впливу релігії на характер господарського життя і вказує на суть цієї проблеми у впливі духу віри на релігійну особистість. Прагнути виробити універсальний світогляд, що пов'язував би у єдине ціле Бога, Світ і Людину, він намагається створити новий синтез науки, філософії й релігії. Ці проблеми знаходять своє місце в праці С. Булгакова: «Світло невичерне» (1917) - своєрідний духовний автобіографії.

Подолання розриву між матеріальною і духовною сферами пов'язано для Булгакова з визнанням свободи людини християнською цінністю. При цьому він стверджував, що здійснення свободи для окремої людини неможливо в умовах бідності, нав'язаної обставинами життя, які не залежать від людини. В цьому випадку бідність протистоїть свободі, а багатство, при такому розумінні, стає необхідною умовою здійснення вільного вибору.

У «Короткому нарисі політекономії» С.М. Булгаков писав, що: «Зростання багатства, яке збільшує сили людини і пробиває стіни відчуження між людиною і природою, є тільки негативною умовою для духовного життя людини, воно створює для нього більш широкі можливості духовного життя, відкриває перед ним нові широкі перспективи, але не вирішує за нього, не зумовлює того вживання, яке має визначити одинична людина і сукупне людство» [1, с. 703].

Ідея органічної цілісності господарства означає визнання неможливості його зведення до простої суми господарських актів окремих індивідів. Причому

подібне твердження, на думку Булгакова, виправдано не тільки гносеологічно, а й генетично. «Те, що називається господарством в сенсі емпіричному, виражається в множині роздроблених господарських актів, скоєних окремими людьми ... У генетичному понятті господарства ... ми безумовно піднімаємося над цими приватними роздробленими актами і розглядаємо їх як прояви деякої єдиної функції, що володіє відомою пов'язаністю, єдністю іншого роду, ніж тільки їх алгебраїчна сума. Динамічно вони представляються нам частковими, уривчастими проявами якоїсь єдиної діяльності, підпорядкованої в своєму розвитку своїм особливим нормам... » [9, с.90-91].

Трактуючи позицію С.М. Булгакова з точки зору сучасної науки, ми можемо побачити тут аргумент на користь розгляду економічних процесів в рамках інституційного підходу, який сьогодні набуває все більшого визнання, причому інтерес до цього підходу підтримується і проблемами трансформаційної економіки, вирішення яких не вдається знайти за допомогою традиційних для економічної науки підходів і концепцій.

У жовтні 1922 р. С. Булгакова було заарештовано й вислано за кордон, його зобов'язали підписати документ, за яким в разі повернення в РРФСР його буде розстріляно. У період еміграції видані ним праці присвячені богословській тематиці: «Петро та Іван, два перших апостоли» (1926), «Купина неопалима» (1927), «Друг нареченого» (1928), «Драбина Якова» (1929), «Ікона та іконошанування»(1931), «Православ'я»(1933), «Автобіографічні нотатки» (1942) та багато інших.

Усе це свідчить про те що, в період еміграції інтереси С. Булгакова все більше переміщуються у сферу богослів'я. Проте, як зауважують дослідники, господарське питання завжди турбувало вченого й було притаманним йому протягом всієї еволюції поглядів.

Висновки. Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі висновки:

1. Еволюція наукового світогляду С.М. Булгакова почалась з легального марксизму. Проте, вчений дуже скоро відчув вузькість такого підходу до дійсності і спробував застосувати у науковому дослідженні досягнення філософської й богословської думки. Що дозволило йому більш повно й ґрунтовно розглянути загальні основи господарського процесу, виходячи з необхідності теоретичного подолання економіко-матеріалістичного погляду на життя (економізму), перш за все, на господарський процес.

2. Важливим моментом в трансформації наукової думки С.М.Булгакова стала концепція «трьох соціалізмів», чільне місце в якій займав християнський соціалізм. Основна думка останнього полягає в тому, що між християнством і соціалізмом може і повинно існувати позитивне співвідношення.

3. Наукові погляди С.М.Булгакова стосовно господарства, відображені ним у філософсько-господарській концепції. В якій вчений стверджує необхідність поєднання наукового і філософського способів пізнання суспільних процесів, оскільки наука ділить їх на окремі сфери, складаючи результати детального вивчення в схеми, філософія ж дає можливість цілісного погляду на явища, викриваючи їх глобальний сенс і глибинні основи.

Список літератури

1. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина у контексті ХХІ століття / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006.
2. Булгаков С.Н. Автобіографіческие заметки. Дневники. Статьи / С.Н. Булгаков. - Орёл: Издательство Орловской государственной телерадиовещательной компании, 1998.
3. Булгаков С.Н. Два града исследования о природе общественных идеалов // Карл Маркс как религиозный тип. - СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2008.
4. Булгаков, С.Н. Душа социализма / С.Н. Булгаков // Сочинения в 2-х т.-М.: Наука, 1993.
5. Булгаков, С.Н. Из памяти сердца. Сборник автобиографической прозы / С.Н. Булгаков / Составители А.Ю. Максимов, А.П. Олейникова. - Орёл: Изд. ОГТК, 2001
6. Булгаков С.Н. Капитализм и земледелие: В 2 т. - СПб., 1900.
7. Булгаков С.Н. Неотложная задача. Христианский социализм / С.Н. Булгаков. - Новосибирск: «Наука», 1991.
8. Булгаков С.Н. Православие. Очерки учения православной церкви. – К.: Лыбидь, 1991.
9. Булгаков, С.Н. Философия хозяйства / С.Н. Булгаков // Сочинения в 2-х т.-М.: Наука, 1993.
10. Сапов. В.В., Филиппов А.Ф. «Христианская социология С.Н. Булгакова» // Булгаков С.Н. Философия хозяйства. - М., 1994.
11. Сомин Н.В. С.Н. Булгаков: христианство и социализм // Философия хозяйства. М., 2003. № 4. С. 131-141
12. Сперанский В. С. Новая философия государственного хозяйства. Религиозно-экономическое учение проф. С. Н. Булгакова. Пг., 1915.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"